

TIEDOTUSTUTKIMUS JA TEKNOLOGINEN DETERMINISMI

SEPPÖ SISÄTTÖ (toim.): **Viestintä uuteen aikaan**, Viestintätutkimuksen seuran julkaisusarja 1, Weilin + Göös, Espoo 1980, 295 s.

Suomalaisten yhteiskuntatieteiden nykytilan kummallisuuksiin kuuluu, että niin kapealla alalla kuin tiedotusopissa meillä on kaksi tieteellistä yhdistystä, Tiedotusopillinen Yhdistys sekä Viestintätutkimuksen Seura. Kumpikin on peräisin 1970-luvulta mutta jälkimmäinen vielä uudempi; jälkimmäisen puheenjohtaja on muuten politologi *Ilkka Heiskanen*.

Vulgaarikäsityksen mukaan suomalaista tiedotustutkimusta ja myös vanhempaa mainituista yhdistyksistä on hallinnut jokin Tampereen yliopiston tiedotusopin laitokseen samaistettu klikki, yhdenmukaiseksi kuviteltu. Tätä logiikkaa seuraten voitaisiin ajatella, että Viestintätutkimuksen Seura olisi perustettu jonkinlaiseksi vastapainoksi puheena olevalle todelliselle tai kuvitellulle klikkille.

Viestintätutkimuksen Seura on pannut alulle julkaisusarjan, jota kustantaa Weilin + Göös. Ensimmäinen nimike ilmestyi loppukesästä 1980 ja yhden vuoden aikana on tietojeni mukaan odotettavissa viisi kirjaa. Minkälaista ajattelutapaa manifestoitamaan seura ehkä on perustettu, siitä voidaan tehdä alustavia päätelmiä kirjasarjan mainitun ensimmäisen nimikkeen avulla. Nimike on »Viestintä uuteen aikaan» ja sen on toimitannut *Seppo Sisättö*.

Sisätön saatesanojen mukaan puheena oleva kirja »pyrkii katsomaan tulevaisuuteen nykyisten kehitysnäkymien pohjalta». Teoksesta käy ilmi että kehitysnäkymät siinä ymmärretään ensi sijassa *teknisiksi*. Kirjan artikkelit johdantoa lukuun ottamatta on tosin jaettu kolmeen ryhmään: »Viestinnän institutionalisoituminen», »Muuttuva ja kehittyvä viestintä» sekä »Viestinnän uudet käyttömahdollisuudet ja vaikutukset». Mutta toisin kuin näistä otsikoista ehkä voitaisiin kuvitella, kehitysnäkymien kuvaaminen lähtee kirjassa korostetun yksipuolisesti 'vain' tekniseltä pohjalta.

Arvostellessani tätä yksipuolisuutta en tietenkään kiistä, että viestintäteknikka — joukkotiedotustekniikka siihen luettuna —

on voimakkaan muutoksen tilassa. Mutta paradoksaalista tai ei: se missä määrin teknisten viestintäratkaisujen kehitys todella ulottaa vaikutuksensa yhteiskuntaan syvällisellä tavalla ei ole läheskään pelkästään tekninen kysymys. Sen sijaan tähän kysymykseen vastaaminen vaatisi sellaista 'sofistikoitua' *yhteiskuntatieteellistä* erittelyä, joka kirjassa Viestintä uuteen aikaan jää kovin vähäiseksi.

Ja kun tämä erittely jää kovin vähäiseksi, silloin ehkä tuntuu ongelmattomalta käsitellä kohdeviestintää ja joukkotiedotusta yhtenä erittelemättömänä kokonaisuutena niin kuin puheena olevassa kirjassa paljolti tehdään. Tietenkään väite, jonka mukaan kohdeviestintä ja joukkotiedotus teknisen kehityksen seurauksena lähenevät toisiaan, ei ole pelkkä meidän aikamme iskulause; kyseinen rajanveto ei ole koskaan ollut mutkaton ja muuttuu ilmeisesti yhä mutkallisemmaksi. Silti kohdeviestinnällä ja joukkotiedotuksella on myös muuttumaton peruseronsa, joka ei perustu välitysteknisiin ratkaisuihin vaan kummankin mainitun ilmiön käyttötarkoituksiin *yhteiskunnassa*.

Jos keskustelua käydään avoimesti ja rehellisesti, on sallittava myös seuraava kysymys: onko yhteiskunnassa taloudellisia ja/tai ideologisia-poliittisia intressejä joiden mukaista on selittää kohdeviestinnän ja joukkotiedotuksen raja hämärämmäksi kuin se onkaan? Tällaisiin kysymyksiin voi tietenkin olla vain yhteiskuntatieteellisiä vastauksia.

Kirjan Viestintä uuteen aikaan peruskonseptio on *teknologista determinismää*. Ts. kirjan ilmentämän ajattelutavan mukaan tekniikan ja sen perusteiden eli teknologian kehitys on väistämätön prosessi, se tapahtuu tavallaan päittemme yli. Ihmisten ja ihmis-yhteiskuntien ei ilmeisesti — näin asia voidaan tulkita — kannata eikä pidä rationaalisen päätöksenteon puitteissa vaikuttaa sen enempää tekniikan kehitykseen sinänsä kuin teknisten innovaatioiden käyttöönottoonkaan. Ehkäpä kaikki se minkä tekniikka saa aikaan — nyt myönnän kärjistäväni — on automaattisesti ihmisille hyväksi; on siis vaiennettava ne äänet jotka kyselevät innovaatioiden käyttöönoton hyöty- ja haittapuolia.

Hyllyssäni on kirjan *Viestintä uuteen aikaan* vieressä ruotsalaisen *Lasse Svenbergin*, aikakauslehden *Teknik & Människa* toimittajan, kirja »Den elektroniska hästen» vuodelta 1979. Kummankin kirjan tekninen sisältö on varsin samansuuntainen ja osin päällekkäinen: kummassakin kuvataan viestintä- ja myös joukkotiedotustekniikan kehitysnäkymiä 1980-luvulla. Mutta samalla Svenberg — olkoonkin että hän ei ole mikään akateeminen yhteiskuntatieteilijä — koko ajan operoi kolmella tasolla: 1) mikä on teknisesti mahdollista, 2) mikä on taloudellisesti mielekästä ja 3) mikä on yhteiskunnallisesti toivottavaa.

Niinpä Svenbergin kirjan peruslogiikka muistuttaa yhteispohjoismaisen NORDSAT-selvityksen logiikkaa. Tässä laajassa selvitystyössä tarkasteltiin pohjoismaista tv- ja radiosatelliittihanketta teknisestä, juridisesta, taloudellisesta sekä kulttuuri- ja ohjelmapolitiittisesta näkökulmasta ja havaittiin hankkeen ongelmat niin suuriksi, että idea NORDSATista käytännössä jo tässä vaiheessa voidaan katsoa haudatuksi. Sanottakoon väärinkäsitysten välttämiseksi mikä ei ole ongelma: pohjoismaisten naapurien tv-ohjelmien saattamisessa katsojien ulottuville ei todellakaan ole mitään pahaa tai sopimatonta sinänsä. Sen sijaan hankkeen hyötysuhde olisi huono, ja mitä sillä kulttuuri- ja ohjelmapolitiittisesti voitettaisiin, se on saavutettavissa kenties jopa tehokkaammin mutta lähes ilmaiseksi tehostetun Pohjoisvisio-vaihdon avulla.

Kaikki kirjan *Viestintä uuteen aikaan* ajatukset eivät sentään kuvasta teknologista determinismia. Muusta eroaa edukseen ja sanomalehdistöä koskevien *Jorma Miettisen* artikkelien rinnalle asetuu Ilkka Heiskasen pohdiskelu Joukkoviestintä ja kulttuuriteollisuus. Siinä on yhteiskuntatieteellisiä näkökulmia ja todellisia problematisoinnin yrityksiä ja vaikka olen eräistä sen korostuksista voimakkaasti eri mieltä, minusta artikkeli olisi vakavan keskustelun arvoinen.

Lukkiutuminen tutkijapiireissä ei ehkä vielä ole niin täydellinen, että keskustelu teknologisesta determinismistä ei enää olisi mahdollinen. Keskustelussa tarvitaan 'ammattimaisten' tiedotustutkijoiden lisäksi myös politologeja, sosiologeja ja muita yhteiskuntatieteilijöitä. Olen halunnut kirjoit-

taa näistä asioista nimenomaan politologeille siksi, että kysymykset teknologisesta determinismistä tai sen vastakohtasta rationaalisen päätöksenteon keinoin säädeltävissä olevasta kehityksestä viestinnän, myös joukkotiedotuksen alalla ovat perusuonteeltaan poliittisia ja politologisia kysymyksiä. Perustelen tätä kahdella tavalla:

1. Viestintää, myös joukkotiedotusta koskeva päätöksenteko 1980-luvulla on välttämättömyyden pakosta poliittista päätöksentekoa.

2. Joukkotiedotuksen kehityksellä saattaa olla arvaamattomia seurauksia tämän maan politiikkaan.

Edellisestä väittämästäni olen vakuuttunut. Sen oikeellisuuden ovat vahvistaneet mm. ensimmäisen vuoden kokemukset radio- ja televisiokomitean työstä; komiteassa on muuten edustettuna myös teknologinen determinismi mutta vähemmistöön jääneenä, eivätkä esim. kaikki tekniikan tutkijat suinkaan edusta kyseistä suuntausta.

Jälkimmäinen väittämä on ehkä spekulatiivisempi. Sen mahdollista oikeellisuutta joka tapauksessa pakottavat kysymään esim. *Pertti Pesosen* ja *Risto Sänkiahon* tutkimuksessa »Kansalaiset ja kansanvalta» raportoidut tiedot suomalaisten suhtautumisesta poliittiseen toimintaan, samoin tiedot joiden mukaan ns. Salora-juttu sivurönsyineen ei ehkä — miksiköhän? — ensi sijassa vaikuttanut kansalaisten käsityksiin teollisuuden veromoraalista vaan mielipiteisiin virkamiesten lahjottavuudesta.

Siispä keskusteltakoon, myös siitä minkälaista juuriin menevää perustutkimusta viestinnän, ennen muuta joukkotiedotuksen kehityksestä tarvitaan. »Jatkuva seuranta-tutkimus» — termi on Sisätön ja lainattu kirjan *Viestintä uuteen aikaan* saatesanoista — ei suinkaan riitä.

Pertti Hemánus